

**BO‘LAJAK AVIATSIYA MUTAXASSISLARNING KASBIY
KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING
PEDAGOGIK XUSUSIYATLAR**

Djabborov Shamsiddin Xujakulovich

Annotatsiya. Maqolada zamonaviy oliy ta’limda muhim hodisa sifatida qaralayotgan aviatsiya oliy o’quv yurtlari kursantlarining kasbiy kompetensiyalarining ahamiyati ta’kidlangan. Kasbiy kompetensiyalar kasbiy vazifalarni samarali bajarish uchun zarur bo’lgan bilim, ko’nikma va shaxsiy fazilatlar majmuini o’z ichiga oladi. Bo’lajak aviatsiya mutaxassislarni tayyorlash kontekstida kasbiy kompetensiyalarga texnik bilimlar, amaliy muhandislik ko’nikmalari, ekstremal vaziyatlarda qaror qabul qilish hisoblanadi.

Kalit so’zlar: kasbiy kompetensiya, motivatsiya, amaliyotga yo’naltirilgan model, amaliy bilim, aviatsiya mutaxassisi, o’qituvchilar, o’qitish tamoyillari.

Annotation. The article emphasizes the importance of professional competences of cadets of aviation universities, which is considered as an important phenomenon in modern higher education. Professional competencies include a set of knowledge, skills and personal qualities necessary for effective performance of professional duties. In the context of training future aviation specialists, professional competencies include technical knowledge, practical engineering skills, and decision-making in extreme situations.

Keywords: Professional competence, motivation, practice-oriented model, practical knowledge, aviation specialist, teachers, learning principles.

Kirish. O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarini isloh qilishning zamonaviy sharoitida yuqori kasbiy mahoratga ega bo’lgan malakali kadrlarga bo’lgan ehtiyoj sezilarli darajada oshdi. Bu kasbiy mahorat kursantlarning o’quv jarayonida egallagan bilim, ko’nikma va malakalariga asoslanadi. Aviatsiyaning roli ortib borayotgani munosabati bilan oliy kasbiy ta’lim ushbu tizimni saqlab qolish va rivojlantirishga qodir harbiy mutaxassislarni tayyorlashga qaratilgan innovatsion tizimni yaratishda muhim omil bo’lmoqda.

Harbiy mutaxassis ijtimoiy ob’jekt sifatida uning kasbiy mahoratining asosini tashkil etuvchi ko’plab tug’ma va orttirilgan fazilatlarga ega. Kasbiy kompetensiya - bu haqiqiy jangovar tayyorgarlik sharoitida muammolarni samarali hal qilish va rasmiy vazifalarni bajarish qobiliyatini belgilaydigan shaxsning asosiy xususiyati. Bunga olingan bilimlar, kasbiy va hayotiy tajriba, shuningdek, shaxsiy fazilatlar va moyillik orqali erishiladi.

Asosiy qism. Kasbiy kompetensiya, to’plangan professional tajribaga

qo‘shimcha ravishda bir nechta muhim tarkibiy qismlarni o‘z ichiga oladi. Ushbu tarkibiy qismlarga quyidagilar kiradi: professional voqelikni tizimli ravishda idrok etish qobiliyati, mavzu bo‘yicha erkin harakat qilish qobiliyati, boshqa tajriba bilan integratsiya qilish texnologik qobiliyati, ijodkorlik va psixologik tayyorgarlik. Bu komponentlarning barchasi bir-biriga bog‘langan va zamonaviy sharoitlarda mutaxassisning muvaffaqiyatli ishlashi uchun zarurdir.

Ilmiy adabiyotlarda kasbiy tajribaning tabiati haqida turlicha qarashlar mavjud. Ba‘zi tadqiqotlar uni bilim, ko‘nikma va qobiliyatlar to‘plami sifatida, boshqalari - inson ongida aks ettirilgan faoliyat yoki murakkab tizim, shu jumladan kasbiy muammolarni hal qilish usullari, qoidalarini ko‘rib chiqadi.

Aviatsiya sohasidagi oliy kasbiy ta‘lim qo‘mondonlik, o‘qituvchilar va kursantlarning o‘quv, uslubiy va ta‘lim faoliyatini birlashtiradi. U davlat suvereniteti va hududiy yaxlitligini himoya qilish bo‘yicha vazifalarni samarali bajarishga qodir harbiy mutaxassislarni tayyorlashga qaratilgan. Aviatsiya mutaxassisi kasbini egallash jarayoni harbiy fanlarning butun majmuasini o‘rganishni o‘z ichiga oladi, bu kursantlarga nafaqat aviatsiya sohasida professional, balki haqiqiy ofitser, o‘z mamlakati himoyachisi bo‘lish imkonini beradi.

Aviatsiya mutaxassisi kasbini egallash jarayoni “vatanparvarlik va kasbiy ta‘lim” deb ham ataladi, u harbiy kasbiy fanlarni o‘rganishni o‘z ichiga oladi. Kursantlar harbiy intizomga ham, kasbiy tayyorgarlikka ham bir xil e‘tibor va tirishqoqlik bilan qarashlari kerak. Har bir kursant O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining umumiy harbiy nizomlari talablarini bilishi, ushbu me‘yorlar asosida yashashi va o‘qishi, ko‘nikma va ko‘nikmalarni shakllantirib, hayotiy tajriba orttirishi shart. Bu xotirjamlik, ehtiyotkorlik va jamoada munosabatlarni to‘g‘ri qurish qobiliyatini shakllantirishga yordam beradi, bu ayniqsa ekstremal yoki harbiy sharoitlarda muhimdir.

Yuqoridagi misollar bizga kasbiy kompetentsiya ta‘rifini shaxsning kasbiy faoliyatidagi umumiy tajribasi sifatida shakllantirishga imkon beradi. Harbiy maktab kursantlarining kasbiy malakasi nuqtai nazaridan, bu aviatsiya texnikasidan foydalanish bilan bog‘liq harbiy kasbiy faoliyat sohasida tajriba to‘plash va o‘zlashtirish jarayoni sifatida tushunilishi kerak. Bu jarayon hodisalarning shakllarni xilma-xilligini, semantik integratsiya tendentsiyalarini, kasbiy faoliyatda mahsuldorlik va innovatsiyalarni tushunishni o‘z ichiga oladi.

Kursantning kasbiy tayyorgarlikka ega bo‘lishdagi asosiy maqsadi parvoz va harbiy xizmatchilarning malakasini oshirishdan iborat. Kursantning kasbiy malakasi parvozlarni nazariyasini o‘rganish, parvoz faoliyati asoslarini ishlab chiqish va harbiy xizmat standartlarini o‘rganishni qamrab oladi. Kursant o‘qishi, harbiy muhitda aloqa tizimlarini o‘zlashtirishi va “professional madaniyat” ni rivojlantirishi kerak.

Kursant o‘z mas‘uliyatini tushunishi, yuqori ijtimoiy mas‘uliyatni, intellektual

qobiliyatlarni, shuningdek, jismoniy va aqliy xususiyatlarini rivojlantirishi kerak. Bo'lajak harakatlarni oldindan ko'rish asosida yangi bilimlarni olish nostandart vaziyatlarda qaror qabul qilishga tayyorlikning psixologik asosidir. Uchuvchining o'z-o'zini anglashi oldindan ko'rish rejimda ishlashi kerak, bu doimiy shaxsiy rivojlanishni, muammolarni hal qilishning yangi usullarini topish va qiyin vaziyatlarda tezkor qaror qabul qilish qobiliyatini talab qiladi.

Mutaxassisligingizga to'g'ri munosabat, harbiy aviatsiyada xizmat qilish istagi, parvoz qilish istagi va harbiy universitetning jamoat hayotida ishtirok etish ham muhimdir. O'qituvchilar va uchuvchi-instruktorga shaxsiy namunasi va yuksak bilimdonligi orqali yaratilgan maktabdagi tinch va do'stona muhit kursantlarning psixologik barqarorligini mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Kursant o'zining kasbiy malakasini baholashi, nazariy bilimlardagi bo'shliqlarni to'ldirishi va parvozlar xavfsizligi uning malakasi va shaxsiy fazilatlariga bog'liqligini tushunishi kerak.

Psixologik tayyorgarlikni tahlil qilish juda muhim, chunki parvoz paytida o'z his-tuyg'ularini bilish va ko'rsatmalarga rioya qilishga tayyorlik vazifalarning muvaffaqiyatli bajarilishini ta'minlaydi. Kursantning jismoniy salomatligi ham muhim rol o'ynaydi, chunki parvoz paytida noqulaylik vazifalardan chalg'itishi mumkin. Muvaffaqiyatli parvozlar nazariy bilim, psixologik tayyorgarlik, jismoniy tayyorgarlik va ekipajni harakatlarning izchilligi bilan bog'liq.

Talabning ta'lim jarayonidagi motivatsiyasi uning xatti-harakati va ehtiyojlarini qondirish qobiliyatini boshqaradigan asosiy omil hisoblanadi. Treningning boshida kursantlar parvozlar bo'yicha nazariy va amaliy bilimlarni to'plagan holda umumiy ta'lim bilim va ko'nikmalariga ega bo'ladilar. Kursantlar uchun o'z zaxiralarini, shaxsiy fazilatlarini bilish, intellektual va jismoniy stressni yengishi muhimdir.

O'qituvchilar yangilik kiritishlari va yuqori sifatli o'qitishni davom ettirishlari kerak. O'qitishning ilmiy-metodik asoslari didaktika tamoyillari va samarali o'qitish usullari bilan bog'liq.

Aviatsiya mutaxassislarini tayyorlashdagi ta'lim prinsiplariga quyidagilar kiritishimiz mumkin:

1. Vizualizatsiya - o'quvchining bilim faolligini faollashtiradigan va o'rganishga bo'lgan qiziqishni oshiradigan texnik o'qitish vositalari va ko'rgazmali qurollardan foydalanish;

2. Kursantlarning tayyorgarlik darajasini, ma'lum bir uzluksizlikni hisobga olgan holda o'quv materialining tegishli mazmuniga bo'lgan ehtiyojdan iborat bo'lgan qulaylik;

3. Ilmiy xususiyat - o'rganish uchun taklif etilayotgan material fanning muayyan yutuqlariga mos kelishi, kursantlarning kasbiy o'sishda bilimlarini keyinchalik kengaytirishga qiziqishini rag'batlantirish uchun tushunarli bo'lishi kerak;

4. Tizimlilik va izchillik – o'quv materialining taqdimoti faqat ma'lum ketma-

ketlikda berilganligi, balki taklif etilayotgan mavzular ham o‘zaro bog‘langanligi (bir material boshqasidan kelib chiqib, uning ko‘lamini yangi ma’lumotlar bilan to‘ldiradigan va kengaytirganligi) nazarda tutiladi. Yangi material har doim o‘zlashtirilgan eskisiga asoslanishi kerak;

5. Nazariya va amaliyot o‘rtasidagi bog‘liqlik – kursantlar ma’lum bir nazariy material o‘z faoliyatida amaliy yo‘nalishni amalga oshirish uchun qo‘llanma bo‘lib xizmat qilishini tushunadilar, shuning uchun o‘qituvchilar nazariy materialni kasbdan aniq misollar bilan mustahkamlashdan ko‘proq foydalanishlari, kursant boshliq, qo‘mondon o‘rinbosari rolini o‘ynaydi va harbiy sharoitlarda harakatlarni taklif qiladi, ularni mas’uliyatli, ba’zan kutilmagan qarorlar qabul qilishga undaydi, buning natijasida topshiriqlarning aniq bajarilishiga va ekipaj hayotini saqlab qolishga olib keladi.

Talabalar kompetensiyasining tarkibiy qismlari o‘zlashtirilgan ko‘nikmalar: ham mustaqil, ham jamoada, uyg‘un va samarali ishlash qobiliyati. Trening davomida kursantlar birgalikdagi harakatlarda tajriba orttirishga, ish muhitida muloqot qilishning xulq-atvor modellarini shakllantirishga intilishlari kerak, shunda bo‘lajak ofitser mustaqil ravishda navigatsiya qilishi va kasbiy muammolarni hal qilishi, olingan bilimlarni guruh yoki jamoaning bir qismi sifatida darslarda qo‘llashi mumkin.

Zamonaviy sharoit kursantlarning muloqot qobiliyatini va jamoada munosabatlarni o‘rnatish qobiliyatini o‘rganishga e’tibor qaratgan holda malakali harbiy mutaxassislarni tayyorlash zarurligini taqozo etmoqda. Nazariy tayyorgarlik to‘plangan va shakllangan ko‘nikmalarni amaliyotda qo‘llash uchun bilimlar poydevorini qo‘yadi.

Aviatsiya mutaxassislarini kasbiy faoliyatiga va Vatan xavfsizligi va mudofaasini ta’minlashdagi o‘z roliga mazmunli munosabatni shakllantirish motivlaridan biri O‘zbekiston Respublikasining harbiy doktrinasida belgilangan pozitsiya bo‘lishi mumkin. Unda bayon etilgan g‘oyaviy tamoyillar kursantning muvaffaqiyatli o‘qishi va xizmat qilishida yordam berishi kerak.

Zamonaviy harbiy mutaxassis uchun nafaqat bilim va ko‘nikmalar miqdori, balki ularni amalga qo‘llash qobiliyati ham muhimdir.

Aviatsiya oliy o‘quv yurtlari kursantlari o‘rtasida kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish jarayonining amaliyotga yo‘naltirilgan modelini amalga oshirish kompetensiyaga asoslangan yondashuvdan foydalanganda mumkin. Kompetensiyalarning bilim, ko‘nikma va malakalardan muhim farqi shundaki, kompetensiyalarni ijtimoiy harakatlarning o‘ziga xos xususiyati sifatida ular amalga oshirilayotgan faoliyatning ijtimoiy va ishlab chiqarish sharoitlaridan ajratib bo‘lmaydi.

Kompetentsiya - bu murakkab shaxsiy xususiyat bo‘lib, uning asosini kompetensiyalar tashkil qiladi. Kompetentsiya ma’lum intellektual qobiliyatlar, qiymat

yo'nalishlari va kasbiy va kommunikativ faoliyatda shaxsiy tajriba mavjudligida namoyon bo'ladi.

Bo'lajak aviatsiya mutaxassislarini tayyorlash jarayonida ta'lim kompetentsiyalari o'quvchi sub'yektga aylanadigan, o'zini o'zi belgilaydigan, bilim va harakat usullarini o'zlashtiradigan, insoniyatning madaniy va tarixiy yutuqlari bilan tanishadigan o'quv faoliyatining elementlari sifatida qaraladi. Eng keng tarqalganlari fan kompetentsiyalari bo'lib, ular o'quv fanlari talablariga muvofiq shaxsning ma'lum bir fan sohasidagi faoliyatni amalga oshirishning potentsial qobiliyati sifatida tushuniladi. Kompetensiyalar o'zlashtirilgan bilim, ko'nikma, ijodiy faoliyat tajribasi va hissiy va axloqiy baholash me'yorlarini qo'llash tizimiga asoslanadi.

Ko'pgina tadqiqotchilar kompetensiyaga asoslangan yondashuvni ta'lim natijasiga - insonning turli muammoli vaziyatlarda professional harakat qilish qobiliyatiga e'tibor qaratish deb tushunadilar. Kompetensiyaga asoslangan yondashuvni joriy etish ta'limning samarali-maqсадli asosini, o'qitishning mazmuni, shakllari, usullari va vositalarini, shuningdek, nazorat va baholash tizimlarini o'zgartirishni nazarda tutadi.

Xulosa. Aviatsiya oliy o'quv yurtlari kursantlari o'rtasida harbiy kasbiy malakalarni shakllantirish jarayoni yakunida shuni ta'kidlash kerakki, kompetensiyaga asoslangan yondashuvdan foydalanish haqiqiy mutaxassisni tayyorlash va tarbiyalashga qaratilgan. Bunday mutaxassis o'ziga yuklangan ish vazifalarini to'liq bajarishga imkon beradigan to'liq bilim, ko'nikma, kasbiy malaka, iroda va asosiy psixologik bilimlarga ega bo'lishi kerak.

Adabiyot:

1. O'zbekiston Respublikasi 2018 yil 9 yanvardagi O'RQ-458-son "O'zbekiston Respublikasi Mudofaa doktrinasi to'g'risida"gi qonuni: <https://lex.uz>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 yil 16 oktyabrdagi PQ-337-son "Aviatsiya faoliyatini samarali tashkil etishga oid qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori.
3. Fuqaro muhofazasi kursi: o'quv qo'llanma MV va SSO O'zR, M. Ulug'bek nomidagi milliy universiteti – Toshkent, 2004.
4. Kambarov A. M. Harbiy xizmatchilarning o'quv jarayonida axloqiy va psixologik omilni optimallashtirishning harbiy-pedagogik asoslari. Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat pedogogika universiteti, Toshkent 2005.
5. Qo'chqorov A. A. Oliy serjant kurslari kursantlarining kasbiy jismoniy tayyorgarligining pedagogik texnologiyasi. O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya instituti. Toshkent 2006.
6. Dolomanyuk L. V. Harbiy o'quv yurtlarida o'qitish jarayonida kursantlarning harbiy kasbiy vakolatlarini shakllantirish. 2010.
7. Korkosenko M. N. Uchuvchilarni tayyorlash universiteti kursantlarida harbiy-kasbiy kompetentsiyalarni shakllantirish metodikasi. Harbiy ilmiy-amaliy gazeta. 2019.
8. Dmitrenko A. U. Harbiy universitetlar kursantlarida javobgarlikni shakllantirish. Zamonaviy ta'lim: an'analar va innovatsiyalar. 2020.